

TEMURIYLAR DAVRIDA IJTIMOY-IQTISODIY HAYOT TARAQQIYOTI

Aliyorov Davronbek Tursoat o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti
4- kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20508228>

Annotatsiya

Ushbu maqolada Amir Temur va Temuriylar davrida Movarounnahr hamda unga tutash hududlarda yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonlari yoritilgan. Asarda davlat boshqaruvi, yer egaligi tizimi, savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi, sug‘orish inshootlari, shaharsozlik, ilm-fan hamda madaniyatning yuksalishi haqida aniq tarixiy ma‘lumotlar asosida tahlil olib borilgan. Shuningdek, Temuriylar davrining Markaziy Osiyo tarixidagi tutgan o‘rni va uning keyingi taraqqiyot bosqichlariga ta‘siri ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Temuriylar, Movarounnahr, iqtisodiyot, savdo, hunarmandchilik, sug‘orish tizimi, shaharsozlik, ilm-fan, madaniyat.

Kirish

XIV asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo hududida siyosiy parokandalik kuchayib, iqtisodiy va madaniy hayot tanazzulga yuz tutgan edi. Mo‘g‘ullar istilosi oqibatida ko‘plab shaharlar vayron bo‘lib, sug‘orish tarmoqlari ishdan chiqqan, savdo aloqalari zaiflashgan edi. Ana shunday murakkab tarixiy sharoitda Amir Temur siyosiy maydonga chiqib, markazlashgan kuchli davlat barpo etdi. U qisqa muddat ichida Movarounnahrni birlashtiribgina qolmay, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot uchun mustahkam asos yaratdi. Temuriylar davrida davlat boshqaruvi, yer-suv munosabatlari, hunarmandchilik, ichki va tashqi savdo, ilm-fan hamda madaniyat yuqori darajada rivojlandi. Bu davr Sharq uyg‘onishining muhim bosqichlaridan biri sifatida tarixda alohida o‘rin egallaydi.

Amir Temur hukmronligi davrida mamlakat iqtisodiy hayotini tiklash va rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi. U avvalo qishloq xo‘jaligini qayta tiklashga e‘tibor qaratdi. Sug‘orish tizimlari ta‘mirlandi, yangi kanallar qazildi, dehqonchilik yerlari kengaytirildi. Ayniqsa Zarafshon, Qashqadaryo va Farg‘ona vodiysida sug‘orish ishlari rivojlantirildi. Tarixiy manbalarda Amir Temur tomonidan bir qancha ariqlar va suv omborlari qurdirilgani qayd etiladi. Suv inshootlarining tiklanishi natijasida dehqonchilik mahsuldorligi oshdi va mamlakat oziq-ovqat bilan yaxshiroq ta‘minlana boshladi.

Yer egaligi tizimida ham muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi. Temuriylar davrida davlat yerlari, vaqf yerlari va xususiy mulklar mavjud bo‘lgan. Harbiy xizmat evaziga beriladigan suyurg‘ol tizimi keng tarqalgan edi. Bunday yer egaligi tizimi markaziy hokimiyatning kuchayishiga xizmat qilgan. Shu bilan birga, dehqonlar mehnatini rag‘batlantirish maqsadida ayrim hududlarda soliq imtiyozlari ham berilgan. Soliqlar asosan hosil va chorva mahsulotlari shaklida yig‘ilgan. Davlat xazinasining asosiy daromad manbai qishloq xo‘jaligi va savdo bo‘lgan.

Amir Temur iqtisodiy taraqqiyotda savdo-sotiqning o‘rniga alohida ahamiyat bergan. Buyuk Ipak yo‘lining xavfsizligini ta‘minlash maqsadida karvon yo‘llari nazorat ostiga olingan. Savdogarlar uchun qulay sharoit yaratilib, karvonsaroylar, bozorlari va savdo rastalari qurilgan. Samarqand, Buxoro, Shahrisabz, Hirot va Toshkent kabi shaharlar xalqaro savdo markazlariga aylangan. Temur davlatining Xitoy, Hindiston, Eron, Misr, Rossiya va Yevropa davlatlari bilan savdo aloqalari rivojlangan. Ayniqsa Samarqand shahri Sharq va G‘arbni bog‘lovchi yirik iqtisodiy markaz sifatida mashhur bo‘lgan.

Hunarmandchilik ham Temuriylar davrida yuqori darajada rivojlandi. Amir Temur zabt etilgan hududlardan mohir ustalar, me'morlar va hunarmandlarni Samarqand hamda boshqa shaharlarga olib kelgan. Natijada kulolchilik, zargarlik, qurolsozlik, to'qimachilik, gilamdo'zlik va kandakorlik taraqqiy etdi. Samarqand qog'ozi, Buxoro matolari va Hirot gilamlari uzoq mamlakatlarda mashhur bo'lgan. Hunarmandchilik mahsulotlari ichki ehtiyojni qondirish bilan birga tashqi savdoda ham muhim o'rin tutgan.

Temuriylar davrida shaharsozlik va me'morchilik mislsiz darajada rivojlandi. Amir Temur Samarqandni dunyoning eng go'zal shaharlaridan biriga aylantirishni maqsad qilgan edi. Shu sababli bu yerda ulkan saroylar, masjidlar, madrasalar va bog'lar bunyod etildi. Bibixonim masjidi, Go'ri Amir maqbarasi, Shohizinda majmuasi kabi obidalar ana shu davr me'morchiligining nodir namunalari. Keyinchalik Ulug'bek tomonidan qurilgan madrasa va rasadxona ilm-fan taraqqiyotining markaziga aylandi. Hirot shahri ham Husayn Boyqaro davrida yirik madaniy markazga aylandi.

Temuriylar davrida ilm-fan va ma'rifat yuksak darajada rivojlangan. Ayniqsa Mirzo Ulug'bek hukmronligi davrida astronomiya, matematika va geografiya fanlari taraqqiy etdi. Samarqand rasadxonasida olib borilgan ilmiy kuzatishlar jahon ilm-fan tarixida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ulug'bekning “Ziji Jadidi Ko'ragoniy” asari uzoq asrlar davomida astronomiya fanining asosiy qo'llanmalaridan biri sifatida foydalanilgan. Bu davrda Qozizoda Rumi, G'iyosiddin Koshiy va Ali Qushchi kabi olimlar faoliyat yuritgan.

Adabiyot va san'at ham Temuriylar davrida ravnaq topdi. Hirotida Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy ijodi gullab-yashnadi. Navoiy o'zbek adabiy tilining rivojlanishiga katta hissa qo'shib, turkiy tilda yuksak badiiy asarlar yaratdi. Musiqa, miniatyura san'ati va xattotlik ham taraqqiy etdi. Kamoliddin Behzod yaratgan miniatyuralar Sharq tasviriy san'atining eng yuksak namunalariidan biri hisoblanadi.

Temuriylar davrining ijtimoiy hayotida diniy bag'rikenglik va ma'naviy qadriyatlar ham muhim o'rin tutgan. Islom dini davlat hayotining asosiy tayanchlaridan biri bo'lsa-da, ilm-fan va dunyoviy bilimlarga ham katta e'tibor qaratilgan. Madrasa va kutubxonalar soni ko'paygan, ta'lim tizimi rivojlangan. Bu esa jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qilgan.

Shuningdek, Temuriylar davrida markazlashgan davlat boshqaruvi tizimi shakllandi. Amir Temur “Temur tuzuklari” orqali davlatni boshqarishning aniq tamoyillarini belgilab berdi. Unda adolat, tartib-intizom va davlat manfaatlarini himoya qilish asosiy mezon sifatida ko'rsatilgan. Harbiy tizimning mustahkamligi davlat xavfsizligini ta'minlagan va iqtisodiy taraqqiyot uchun qulay sharoit yaratgan.

Temuriylar davri Markaziy Osiyo tarixida iqtisodiy, siyosiy va madaniy yuksalish davri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrda yaratilgan moddiy va ma'naviy meros bugungi kunda ham jahon tamadduni xazinasining ajralmas qismi hisoblanadi. Amir Temur va uning avlodlari tomonidan olib borilgan bunyodkorlik ishlari, ilm-fan va madaniyatga berilgan e'tibor Markaziy Osiyoda uyg'onish jarayonining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa

Amir Temur va Temuriylar davri Markaziy Osiyo tarixida yuksak taraqqiyot bosqichi sifatida alohida o'rin tutadi. Bu davrda markazlashgan davlatning shakllanishi mamlakatda siyosiy barqarorlikni ta'minlab, iqtisodiy va madaniy rivojlanish uchun mustahkam zamin yaratdi. Sug'orish tizimlarining tiklanishi, qishloq xo'jaligining rivojlanishi, savdo yo'llarining xavfsizligi va hunarmandchilikning taraqqiy etishi iqtisodiy hayotning yuksalishiga olib keldi.

Temuriylar davrida Samarqand va Hirot kabi shaharlar ilm-fan, madaniyat va savdoning yirik markazlariga aylandi. Me'morchilik, adabiyot, astronomiya va san'at sohalarida yaratilgan boy meros jahon sivilizatsiyasi rivojiga katta hissa qo'shdi. Ayniqsa Mirzo Ulug'bekning ilmiy faoliyati hamda Alisher Navoiy ijodi Sharq uyg'onishining eng yorqin namunalaridan biri bo'ldi.

Umuman olganda, Amir Temur va Temuriylar davridagi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot nafaqat Movarounnahr, balki butun Sharq tarixida muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu davrda shakllangan davlat boshqaruvi, ilm-fan va madaniyat an'analari keyingi asrlardagi taraqqiyot jarayonlariga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ahmedov B. Amir Temur. – Toshkent: Fan, 1995.
2. Azamat Ziyo. O'zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000.
3. Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1996.
4. Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – Toshkent: Sharq, 1997.
5. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. – Toshkent: Cho'lpon, 1994.
6. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Sagdullayev A., Mavlonov O. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Universitet, 2019.
9. Hayitmetov A. Temuriylar davri o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Fan, 1996.
10. Usmonov Q., Sodiqov M. O'zbekiston tarixi. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2006.